

HENRIK SVENSEN

Na vrcholoch

Príbeh hôr
a ľudí, ktorých
fascinujú výšky

premeda

premedia

Na vrcholoch

*Príbeh hôr a ľudí,
ktorých fascinujú výšky*

HENRIK SVENSEN

premedia
2012

Z nórskeho originálu *Henrik Svensen: Bergtatt, Fjellenes historie og fascinasjonen for det opphøyde*, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo, 2011, preložil Miroslav Zumrík

Redakcia Zuzana Demjánová, odborná redakcia Peter Joniak

This translation has been published with the financial support of NORLA

Vydala Premedia Group, s. r. o., Bratislava 2012

Grafická úprava textu: Izabela Koska

Prvé vydanie

Copyright © Henrik Svensen, 2011

Preklad © Miroslav Zumrík, 2012

ISBN 978-80-89594-42-9

Bergta (sloveso), bergtar – bergtok – bergtatt

Pôvodný názov knihy (Bergtatt) a pôvodný nórsky výraz pre fascináciu odkazuje na ľudovú vieru v magickú moc hôr, hlbokých lesov a tajomných bytostí, ktoré môžu človeka v prenesenom aj doslovnom zmysle zajať. Druhým, preneseným významom slovesa je: očariť, učarovať.

*Zubaté hory v mystickom bielom háve
Vrcholy zrodené z modrej oblohy
Sily čo ich zdvihli more čo ich stvárnilo
Zmizli bez stopy.
Nevieme opísať zmiznutie síl
Nevieme si ich vysvetliť
A tak hľadáme no naše odpovede nestačia.*

John Ruskin¹

Mojim rodičom, Annbjørg a Janovi

PROLÓG

Ako používať túto knihu

Kým naše dobrodružstvo v horách začne, považoval som za potrebné vysvetliť, ako táto kniha vznikla, o čom vlastne je, a ako z nej čitateľ získa najviac. Všetky informácie, ktoré sa týkajú hôr, ich histórie a vzniku, pochádzajú z vedeckých článkov v zásade prístupných pre všetkých. Takmer nič som si nevymýšľal. Na viacerých miestach citujem myšlienky známych nórskych vedcov. Všetci, s ktorými som sa rozprával, vedeli, že píšem knihu a že všetko, čo povedia, sa v nej môže objaviť. Občas povedali aj to, čo možno nemali (po tom, čo som z nich páčil osobné alebo kritické vyjadrenia), počítali však zrejme s tým, že knihu nikdy nedokončím a že to teda nikoho nepoškodí. Osoby vystupujú v knihe pod vlastnými menami. Vždy som uviedol, s kým a kedy sa zhováram, kde ten niekto pracuje a na čo je odborník. Všetci mali možnosť prečítať si rukopis pred vydaním kvôli prípadným škandálnym výrokom a chybám v citovaní, väčšina však túto ponuku nevyužila.

Vlastné zážitky, vrátane prepisov rozhovorov a dojmov z hôr a najrôznejších situácií, som voľne zachytil po pamäti, a preto, ako čitateľ iste pochopí, nemôžu vždy zodpovedať skutočnosti. Vadí to? Keďže aj zlá reklama je reklama, v hĺbke duše verím, že kniha vyvolá diskusie, vydajú ju v re-

kordnom náklade, preložia do mnohých jazykov,* bude sa o nej intenzívne a nadšene diskutovať a že aspoň v Nórsku bude takou prirodzenou výbavou tradičných veľkonočných výletov do hôr, ako čokoláda Kvikklunsj či pomaranče.

Pripúšťam, že to istý čas s dokončením knihy vyzeralo zle, presnejšie povedané, že chýbal krôčik a bol by som odložil vydanie knihy na neurčito. Som však vytrvalý a tvrdohlavý. A v čom spočíval problém? 1. Má vôbec moja kniha niečo ako červenú niť? Text skáče od pohoria k pohoriu, od horolezectva ku geológii a späť k horolezectvu. 2. Má naozaj zmysel, aby sa čitateľ dozvedel *tak veľa* o geológii? 3. Nikto zrejme nebude vedieť, čo mám na mysli, ak vyhlásim, že je nejaké pohorie „mladučké – má iba 20 miliónov rokov.“ Čomu sa to vlastne tí geológovia venujú? Ich chápanie času je predsa *úplne...* no... Musel som preto prepísať celý rukopis. Múdry po bitke som sa dovtípil, že som mal s prepisovaním začať oveľa skôr, nie až po troch rokoch. Prečo som si to neuvedomil? To vlastne tuším. Tri spomenuté veľké problémy boli pri písaní knihy zároveň užitočné. Vyjadrujú obsah knihy:

Červená niť. Viem, že môj projekt je ambiciózny. Nie je ľahké rozprávať o histórii horolezectva, imperializme a horách, o filozofii, dejinách umenia, náboženstva, vede o horách, rozdieloch medzi západným a východným prístupom k horám, o vlastných zážitkoch, Amundsenovej expedícii na Južný pól roku 1911, najnovšom interdisciplinárnom výskume hôr... Nie je ľahké prísť s novými tvrdzeniami, geologickými objavmi, zachytiť mnoho rozhovorov s vedcami a popísať vývoj všetkých veľkých pohorí za posledných 450 miliónov rokov. To všetko na necelých tristo stranách, čo znamená, že na jednu stranu priemerne pripadá 1,5 milióna rokov. Knihou by sa mala pritom

* Slovenčina je prvý. Pripravuje sa taliansky preklad, pozn. red.

vinúť neprehliadnutelná červená niť, hoci sa z textu nemá stať učebnica. Mojmím cieľom bolo objasniť fenomén hôr z čo najviac zorných uhlov a napísať knihu o dejinách myšlienok a dejinách prírody. Inými slovami: chcel som prekonať priepasť medzi dvoma relatívne rozličnými pohľadmi na svet: humanitným a prírodovedným. Občas som si kládol otázku, načo som sa do knihy vôbec púšťal. Bolo by ľahšie napísať knihu s uchopiteľnejšou a lepšie definovanou témou, napríklad „Dejiny drammenského granitu“, „Vrch Galdhøpiggen a ja“, „Rozhovory s kameňmi“, „Žula a rula sú zlato“ a podobne.

Geológia. Hory sú významným predmetom výskumu geológie. Okrem geológov však nikto presne nevie, čím sa geológia zaoberá. Toto bol pre mňa naozaj problém. Pochopiteľne, je úplne v poriadku, ak väčšina ľudí netuší a) o zložení biotitu v rule (mimochodom, nebudem sa pokúšať, aby čitateľ pochopil dôsledky tejto témy), alebo b) o deformácii minerálov na sub-sub-milimetrovej úrovni v zlomoch. To naozaj vie len málo ľudí. Je zvláštne, že sa odpovede na zásadné otázky o našej zemeguli ukrývajú na periférii toho, čo ľudia väčšinou zaujímajú, či už ide o pôvod života, vek Zeme a jej históriu, pôvod kameňov alebo otázku, prečo naša planéta vyzerá práve takto. Rozhodol som sa vysvetliť základné pojmy zrozumiteľne a jednoduchým jazykom. Chcel som sa vyhnúť opisom geologických detailov, ktoré vlastne zaujímajú iba geológov. Aby som ukázal, že sa touto zásadou aj riadim: rula je niečo ako žula, biotit trochu pripomína sludu a deformácia minerálov na zlomoch – to je vlastne rozbíjanie kameňov. Zlom je tenká plocha (v rádoch centimetrov až metrov) s častými zemetraseniami a posuvmi. Kvôli zrozumiteľnosti teraz predstavím malý zoznam veľkým tém, ktoré v mojom rozprávaní o horách považujem za ústredné:

1. Vývoj vedy o horách
2. Hory, idey a chápanie prírody
3. Komplexnosť prírody a sveta okolo nás
4. Čo sa o horách nevie, no malo by sa?
5. Čo prebieha hlboko pod horami?
6. Čo vieme o horách v minulosti? (Existovali aj vtedy?)
7. Ako hory rastú a zanikajú?

Chápanie času. Veľmi zložitá, no zároveň jednoduchá otázka. Hory sa obyčajne vyvíjajú tak pomaly, že si to nevšimame. Nové merania ukazujú, že hory vedú tajný život plný dynamiky a rýchlych zmien, o ktorých nevieme. Aj keď hory podrastú o 50 milimetrov za rok (priemerne), čo je extrémna hodnota, z nášho hľadiska to bude stále vyzerať, že vôbec nerastú. Zdá sa nám, že hory stoja nehybne. Tak je to s mnohými vecami v prírode. Vieme, že naše telo rok po roku starne, naša tvár v zrkadle však vyzerať ráno čo ráno tá istá. Geologické chápanie času možno ilustrovať takto: Narysujeme na papier dvadsaťcentimetrovú čiaru, pričom jeden centimeter by zodpovedal miliónu rokov. Toto je hádam dobrý spôsob, ako znázorniť geologický čas. Horská reťaz mohla z roviny vyrásť v priebehu prvých piatich až desiatich centimetrov. To je veľmi rýchlo. Hory sa môžu po veľkých zemetraseniach v priebehu sekúnd zdvihnúť v nárazoch až o niekoľko metrov. Ľudský život (povedzme 80 rokov) na čiare predstavuje 0,00008 milimetra, ľudia aj hory teda rastú extrémne rýchlo. Relatívne. Keďže veľká mierka predstavuje 20 miliónov rokov, medzi celkovým životným cyklom hôr a ľudskou perspektívou vzniká výrazná trhlinka – napriek tomu, že hory zanikajú pred našimi očami (pôsobením potokov, riek, lavín). Toto vysvetľuje zvláštny vzťah geológov k času. Rozhovor s istým geológom, horolezcom

a cestopiscom Edom Douglasom tento fenomén vystihuje ešte lepšie. Douglas, ktorý bol geológ a člen horolezeckej expedície na známy himalájsky štít Ama Dablam, sa bál zemetrasenia, ktoré by mohlo spôsobiť veľký zosuv alebo kolaps celej steny:

Geológ: – Ama Dablam sa zrúti.

Douglas: – Kedy?

Geológ: – Niekedy počas najbližších štyroch miliónov rokov.

Douglas: – Tak to aby som sa poponáhľal.²

Poponáhľajme sa aj my.

Knihá má dve časti. Prvá predstavuje historický, druhá vedecký pohľad na hory. Myslím si, že druhý pohľad je dôležitejší a zaujímavejší. Rámec knihy je teda známy, a tak sa čitateľ môže ponoriť do fascinujúceho sveta hôr.

FASCINÁCIA

Ako mi učarovali hory a len tak som vyliezol na najbližší kopec

Hory ma začali fascinovať, keď som mal asi desať rokov. Naša rodina si cez leto a na jeseň prenajímala starý zrub na vrchu Golsfjellet. Počas dlhej cesty autom zvlneným krajom Østfold, cez Oslo a ďalej na sever do Hallingdalenu som si predstavoval, ako na mňa čakajú hory a minerály. Na kolenách som mal jednu z mojich prvých kníh, *Farebné kamene*, aby som mohol identifikovať všetky fantastické minerály a vzácne horniny, ktoré určite nájdem. Solli-ghøgda bola prvým signálom, že sa blížime k horám. Cez okno auta som pozoroval vrch Norefjell, ktorého sčasti zasnežený vrchol mi žiaril v ústrety. Hory boli ako neotvorené truhlice s pokladom. Boli iné než sivá žula, ktorú som doma vídal každý deň. Keď sa jazero Krøderen vystriedala rieka Hallingdalselven, dolina sa zúžila a hory sa zdali vyššie. Očarene som zíval. Nepamätám si, o čom sme sa v aute rozprávali, zrejme som však žobronil, aby mi otec zastavoval častejšie, aby som na odhalených zárezoch cesty mohol hľadať minerály. Samozrejme, nezastavil mi.

Zišli sme z hlavnej cesty a pokračovali nahor riedkym borovicovým lesom s roztrúsenými bludnými balvanmi pokrytými machom a lišajníkmi.

Všetko pri zrube mi pripadalo magické. Tmavé rúbené

steny, sladký pach petrolejok, matné svetlo a veľká lúka za zrubom. Vtedy na Golsfjellete, už takmer nad hornou hranicou lesa, som mal pocit, že kamene a hory sú to najzaujímavejšie, čo môže existovať.

S rodičmi sme občas vyrážali na najvyšší vrchol v okolí. Pre malé nohy to bola poriadna diaľka po zarastených vozových cestách, okolo starých salašov a jednoduchých chát na kopci. Nevládal som, chcel som sa vrátiť, no nepustili ma. Z cesty sa stal chodník a krajina v pozadí sa pomaly dvíhala. To nám zlepšilo náladu a niekto spomenul kekсы a termosku. Ešte za pochodu som sa otáčal za vrcholmi, ktoré sa objavili na západe. Z kamenného mužika bol úžasný výhľad. Hory, nedostupné monumen-ty, sa dvíhali nad krajinu, ktorá akoby nedbala na ľudské úsilie. Ani na moje. Pretože vrchy, ktoré som videl, boli úplne nedosiahnuteľné. Vždy sme zastali iba tu, približne vo výške tisíc metrov. Mojich rodičov zrejme horolezectvo nezaujímalo. Ja som mal desať rokov a dvoch menších súrodencov. Nemôžem rodičom nič vyčítať, zážitok z vrcholov a náhornej plošiny bol tak či tak silný. Celú cestu späť na salaš som navyše mohol hľadať kremene a exotické minerály. Našiel som aj kamene, ktoré sa podobali na tie z knihy *Farebné kamene*. Prečo táto krajina vyzerala práve takto a prečo vôbec naokolo čneli hory – o tom som nevedel nič. Určite to nejako súviselo s dobou ľadovou, pomyslel som si, táto téma však aj tak bola neuchopiteľná ako odzbrojujúce hviezdne nebo počas našich jesenných výletov. Čím dlhšie som hory uprene pozoroval, tým viac som zabúdal na zásadnú otázku: prečo všetko vyzerá tak, a nie inak?

O desať rokov neskôr, vtedy už na vlastnú päsť, som sa do hôr vrátil. Raz na jeseň som cez víkend zašiel na náš salaš, aby som si oddýchol. Vyrážal som na dlhé túry. Hneď zrána – alebo to bolo popoludní? – som vystúpil

k starému známemu, kamennému mužíkovi. To, čo bolo upravené, medzičasom zarástlo, párkrát som zabľúdil a pribudlo tiež zopár chát. Hory z diaľky vyzerali rovnako ako predtým. Stále som túžil po štítoch. Na žiaden naozajstný som však zatiaľ nevystúpil. Ani tu, ani nikde inde v Nórsku. Neprešiel som autom cestu Trollstigen ani som nikdy nekráčal po ľadovci. Zdalo sa mi, že to jednoducho nemám v sebe. Necítil som sa ako horal. Ostalo však vo mne niečo z chlapca, ktorý hľadá minerály. Chcel som sa stať geológom. Žula a tak, veď viete.

Keď sa priblížila moja štyridsiatka, ocitol som sa v rovnakej situácii ako moji rodičia. Bol som rád vonku, mal som rád hory, extrémnej topografii som sa však vyhýbal. Aj keď som precestoval rozličné horské oblasti a práca geológa a hľadanie hornín ma priviedli do mnohých krajín, nikdy som neliezol na vrcholy. Geologické výpravy navyše netrvali dlho. V roku 2006 som dokončil knihu o prírodných katastrofách, ktorá mi niekoľko rokov zaberala všetok voľný čas. V návale šťastia, že je kniha na svete, som sa už po niekoľkých týždňoch chytil do pasce. Posadla ma iracionálna predstava, že napíšem ďalšiu knihu. O tom, prečo na Zemi hory vôbec existujú, a aký mali hory a príroda pre človeka význam v dejinách a dnes. Cez deň som bol geológom na univerzite v Osle, večer som sa menil na spisovateľa. Netušil som, že kniha o horách vo mne vzkriesi fascináciu, o ktorej som si myslel, že dávno vyhasla. Netušil som tiež, že ma môj záujem o hory privedie na novú stopu. Možno za tým bola podvedomá spomienka na výhľad z Golsfjelletu, možno mi chýbalo niečo iné. Rozhodol som sa stať horalom. Vždy ma fascinovali ľudia, ktorí víkend čo víkend vyrážali na lezecké alebo turistické túry v Jotunhe-

imene či Rondane. Spať v stanoch, pohybovať sa v prírode, liezť na vrcholy, na vlastnom tele cítiť rozmary počasia a krajiny, splynúť s čímsi väčším, žiť tak, aby to človek cítil až v končekoch prstov. Dokážem sa vzdať sobotných kaviarní, novín a všetkého príjemného, a vyraziť do hôr? S deťmi, s partnerkami? Veľmi som tomu neveril. Zafažko mi predsa padli už jednoduché stanovačky v lesoch Nordmarky nad Osloom (bicyklom sa tam dá dostať za trištvrté hodiny). A tak zatiaľ plány ostávali plánmi. Nová kniha, to by mohol byť nový začiatok. Áno. Stanem sa horalom.

Napriek tomu, že som sa v dejinách vedy a geológie vyznal, chcel som vyraziť do hôr celého sveta a jednoducho nasávať tie najfantastickejšie terény. Chcel som pochopiť, vedieť, ako hory vznikli, aké sú staré, akú úlohu majú vo vývoji Zeme. Lákali ma vrcholy Ánd, výlety bicyklom do Provensálskych Álp aj najvyššie hory sveta – Himaláje. Tolko možností! Tolko zážitkov, ktoré na mňa čakajú! Lomcovala mnou divoká radosť. Horalom som sa vlastne stal *skôr*, než som vôbec začal. Takže: čo je hora?

Väčšina ľudí horu už niekedy videla, prípadne vedia, čo si pod tým slovom majú predstaviť. Kamene, výška, geometrické tvary, neprístupnosť. Definovať horu je ťažší oriešok. Uvediem niekoľko najbežných definícií. Hora je: 1. Všetko, čo leží nad hranicou lesa. Na tejto definícii je problematické, že hranica lesa sa mení podľa zemepisnej šírky a podnebia. 2. Všetky vyvýšeniny nad relatívne plochým terénom. 3. Všetky topografické útvary s istou minimálnou výškou, obyčajne 600 až 700 metrov. Posledná definícia sa používa často, hlavne tam, kde sa hory dvíhajú z oblastí s malou nadmorskou výškou. Význam slova „hora“ sa v nórcine približne kryje so všetkými uvedenými definíciami, hoci tento výraz ľudia nepoužívajú vždy presne. Napriek tomu používajú termíny ako štít, vrchol, pahorok, veľhory, hole. Špecifikom Nórska sú náhor-

né plošiny. Hoci majú pomerne malú nadmorskú výšku a samy osebe horami nie sú, predstavujú ich súčasť. Nevýrazný reliéf tisíc metrov nad morom láka celé zástupy Nórov.

Vrhol som sa na všetko, čo nejako súviselo s dejinami vedy a horami. Nezáživná téma, poviete si. V knihách však možno nájsť odpoveď na otázku, prečo sú hory tou najfascinujúcejšou formou krajiny na Zemi – a prečo vôbec existujú. Ak sa človek zaoberá dejinami vedy, všimne si, že spomenuté otázky odjakživa významne prispievali k rozvoju poznania o prírode. S máloktorou vednou oblasťou sa spája viac ťažkostí a viac zavrnutých teórií než práve s teóriou vzniku hôr. Prečo nie je naša Zem plochá, prečo má výrazný reliéf? Deštruktívne sily erózie predsa pôsobia tak rýchlo, že si ich účinok dokážeme všimnúť aj my, smrteľní ľudia. Rieka podmýva horu, až sa zrúti. Gigantické masy skál porazia zemskú príťažlivosť a vystúpajú do výšky niekoľkých kilometrov. Prečo? Po štvorročnom výskume počas písania tejto knihy môžem konštatovať, že s najkrajšou teóriou o vzniku hôr prišiel taliansky mních Ristoro d'Arezzo v roku 1282. V knihe *Štruktúra sveta* (Composizione del Mondo) tvrdí, že hory z hĺbín zemskej kôry vytiahla príťažlivosť hviezd, tak ako magnet priťahuje železné piliny. Najvyššie hory sú dielom najväčších hviezd, nižšie hory menších hviezd. Všetky pozemské materiály, horniny a minerály sú výsledkom vplyvu hviezd a planét. Topografia zemskeho povrchu je podľa tejto nádhernej teórie dokonalým odtlačkom hviezdnej oblohy. Štíty a doliny majú svoje nebeské ekvivalenty. Ristoro d'Arezzo uvádza aj množstvo konkurenčných teórií, prečo hory existujú, a tak si môžeme vytvoriť predstavu o priam záplave teórií, ktoré existovali už v 13. storočí. Podľa niektorých sú voda a rieky schopné hĺbiť do vrchov diery, podľa iných dokážu vlny vytvoriť malé hory